

Зозуля М. О.,
Національний авіаційний університет, м. Київ

ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ У ДОСЛІДЖЕННІ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ В РОМАНАХ У. ГОЛДІНГА

*Стаття присвячена аналізу концептуальної метафори у творчості У. Голдінга із застосуванням методики фреймового моделювання. Визначено, які концепти на позначення об'єктів та явищ природи отримують визначення за допомогою метафори. Побудовано фреймову мережу, що розкриває структуру концептосфери-референта **СВІТ ПРИРОДИ**. Встановлено, що дана концептосфера відзначається розгалуженою структурою із ієрархічними відношеннями всередині.*

Ключові слова: фрейм, фреймове моделювання, концептуальна метафора, метафорична модель.

*В предпринята попытка анализа концептуальной метафоры в романах У. Голдинга с использованием методики фреймового моделирования. Выяснено, какие концепты, обозначающие объекты и явления природы, осмысливаются при помощи метафоры. Построена фреймовая сеть, которая раскрывает структуру концептосферы-референта **МИР ПРИРОДЫ**. Установлено, что данная концептосфера отличается разветвленной структурой с иерархическими отношениями между ее компонентами.*

Ключевые слова: фрейм, фреймовое моделирование, концептуальная метафора, метафорическая модель.

*The article deals with the analysis of conceptual metaphor in the novels by W. Golding. The article studies which nature concepts are described by means of metaphor. The frame network of the target domain **WORLD OF NATURE** was built up. The results of the analysis show that this domain is notable for its complicated structure with hierarchical relations inside it.*

Key words: means of metaphor, conceptual metaphor.

Фрейм є однією з найпростіших структур, що використовуються для репрезентації семантичної інформації високого рівня і належить до числа найбільш відомих когнітивних категорій [11, с. 42]. Термін "фрейм" спочатку використовувався М. Мінським [8, с. 260] для подання знань у сфері штучного інтелекту. Він визначав фрейм будь-якого виду як мінімальну необхідну інформацію, що однозначно характеризує зазначений клас об'єктів [6, с. 23] як спеціальну структуру, яка репрезентує знання.

Теорія фреймів, створена М. Мінським для подання знань у сфері штучного інтелекту, була прийнята когнітивною лінгвістикою [10, с. 49], де термін "фрейм" являє собою лінгвокогнітивне поняття, що має свій мовний корелят, який складається з вузлів або слотів. Кожен слот – це деякий тип інформації, релевантний для об'єкта дійсності, що описується. Це порожній вузол, який заповнюється змінними, тобто даними з тієї або іншої практичної ситуації. Зауважимо, що низка дослідників відзначає привабливість використання фреймового аналізу для дослідження мовних явищ, яка полягає в тім, що фрейм дозволяє чітко структурувати уявлення про об'єкт [3; 4] та є перспективним щодо досліджень таких явищ як метафора, символ [9, с. 80].

С.А. Жаботинська вказує на те, що різноманітні види фреймів, які використовуються в концептуальному аналізі, можна звести до певних відносно універсальних типів структур, "вузли яких, позначені займенниками, наділені узагальненим значенням, що відповідають основним категоріям мислення" [3, с. 154; 4]. Для аналізу мовного матеріалу вона пропонує використовувати п'ять базових фреймів: предметний, таксономічний, посесивний, акціональний і компаративний. Вони названі базовими, тому що "демонструють найбільш загальні принципи категоризації й організації вербалізованої інформації" [2; 3, с. 154; 4; 5, с. 55]. У результаті інтеграції базових фреймів виникає концептуальна фреймова мережа [4]. Абстрактні концепти, представлені вузлами (слотами) вказаної мережі, і відношеннями між ними можуть бути специфіковані в значеннях різних мовних одиниць [4]. Слід зауважити, що фреймова мережа може отримувати різну структуру залежно від матеріалу дослідження, тобто вона може структуруватися різними типами фреймів в будь-якій комбінації.

За словами І.А. Тарасової, випадків застосування фреймової концепції до аналізу художньої мови небагато [11, с. 42]. Вона зауважує також, що найбільший ефект здобуває фреймова методика у вивченні художніх ідіостилів, "... де за її допомогою демонструється вибіркове ставлення письменника до сфери знання, що репрезентована у контексті, та які ділянки цієї сфери актуальні для автора, розкривається їхня роль у реалізації домінуючої ідеї" [11, с. 43]. Саме тому при аналізі концептуальної метафори в романах У. Голдінга, в основі якої лежить субфрейм подоби [4], ми звернулися до методики фреймового моделювання.

У роботі статті послуговуємося таким визначенням складових метафоричної моделі: предмет або ситуація, які образно інтерпретуються за допомогою метафоричної моделі, має назву мети/референта, а об'єкт, характеристики якого переносяться на інший, називається джерелом/корелятом (оскільки він слугує вихідною точкою метафоризації). Відповідно до концепції А.М. Баранова метафорична модель містить дві фреймові мережі. Перша мережа – мережа джерела – показує, яке слово-поняття було використане для метафоричного позначення, а друга мережа – мережа мети – визначає, яка реалія одержала вказане метафоричне позначення [1, с. 186]. Термін *концептосфера* вживається щодо складної комплексної сутності [4], яка поєднує концепти, що стають референтами або корелятами концептуальної метафори. Терміном *домен* позначаються більш конкретні поняття, що входять до складу концептосфери. Домен, у свою чергу, може містити такий структурний підрозділ, як *парцела* [7, с. 7]. До складу парцели входять тематично близькі концепти, які й стають референтами або корелятами досліджуваної концептуальної метафори.

Матеріалом дослідження слугували 3425 метафоричних виразів (засобів вербалізації концептуальної метафори), які було відібрано шляхом суцільної вибірки з 12 романів У. Голдінга. В результаті аналізу фактичного матеріалу було виділено концептосферу-референт **СВІТ ЛЮДИНИ** (1901 приклад – 55,5%) і концептосферу-референт **СВІТ ПРИРОДИ** (1524 приклади – 44,5%). В данній статті проаналізуємо концептосферу-референт **СВІТ ПРИРОДИ** із застосуванням методики фреймового моделювання.

За допомогою методики фреймового моделювання було побудовано модель концептосфери-референту **СВІТ ПРИРОДИ**. Як видно з рисунку 1, модель концептосфери-референта **СВІТ ПРИРОДИ** містить у собі 8 структурних одиниць (3 домени та 5 парцел), що пов'язані між собою ієрархічними відношеннями.

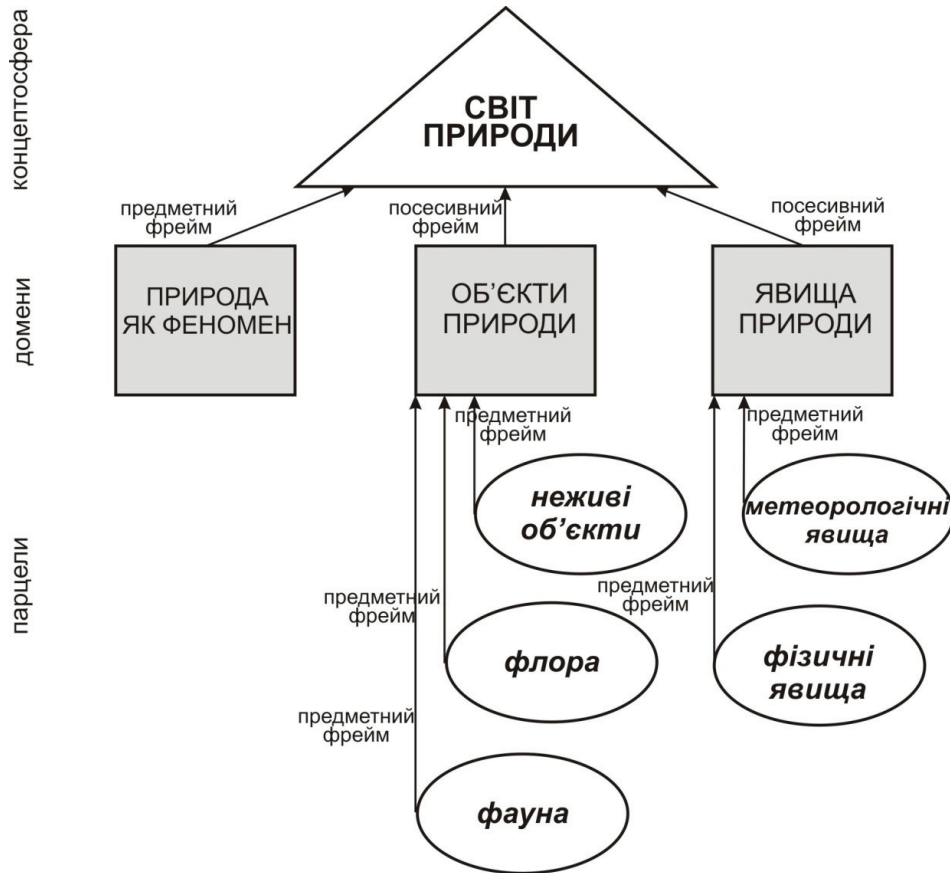

Рис. 1 Фреймова мережа концептосфери-референту СВІТ ПРИРОДИ

Основа мережної моделі концептосфери **СВІТ ПРИРОДИ** складається з доменів ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН, ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ та ЯВИЩА ПРИРОДИ. Концептуальні домени ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН, ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ та ЯВИЩА ПРИРОДИ інкорпуються до концептосфери **СВІТ ПРИРОДИ** за допомогою предметного та двох посесивних фреймів:

- **предметний фрейм** ЩОСЬ-референт (*природа*) є TAKE (*природа як феномен*);
- **посесивний фрейм** ЩОСЬ-референт (*природа*) має ЩОСЬ-частину (*об'єкти природи*);
- **посесивний фрейм** ЩОСЬ-референт (*природа*) має ЩОСЬ-частину (*явища природи*).

Два зазначені посесивні фрейми вказують на відношення “частина-ціле” між концептосферою та доменами, що входять до її складу. Предметний фрейм характеризує природу за якісними параметрами, тобто вказує на те, що не тільки концепти на позначення об'єктів чи явищ природи можуть отримувати визначення за допомогою метафори, але й також такий концепт, як ПРИРОДА.

Після проведення аналізу кількісного складу концептуальних доменів було встановлено, що вони суттєво відрізняються кількісним складом концептів (табл. 1):

Таблиця 1
Кількісна характеристика доменів концептосфери-референта СВІТ ПРИРОДИ

№	Домен	Кількість прикладів	Кількість в %
1	ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ	857	56
2	ЯВИЩА ПРИРОДИ	635	42
3	ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН	32	2
	Всього	1524	100

Як видно з таблиці 1, відмінність в обсязі між доменами ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ і ЯВИЩА ПРИРОДИ є незначною. Концептуальний домен ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН у кількісному вираженні складає незначну частку концептосфери, що розглядається. Він нараховує лише 32 приклади концептів, які визначаються за допомогою метафори в романах У. Голдінга.

До концептуального домена ПРИРОДА ЯК ФЕНОМЕН були віднесені метафоричні вирази, у яких концепт ПРИРОДА стає референтом, наприклад (концептуальна метафора виділена жирним, концепт-референт підкреслено): *Nature is hurrying us along and presenting us with a bill for her assistance*. 'Природа нас квапить й пред'являє до сплати чек за свою допомогу' [Fire Down Below, p. 130].

Згідно з рис. 1, до складу домена ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ входять три парцели: *неживі природні об'єкти*, *флора* та *фауна*. У результаті аналізу відношень між складовими вказаного домена було з'ясовано, що він структурується трьома предметними фреймами, які вказують на якість концептів, що входять до парцел:

1) предметний фрейм ЩОСЬ-об'єкт (*об'єкти природи*) є ТАКЕ-якість (*неживі об'єкти*);

2) предметний фрейм ЩОСЬ-об'єкт (*об'єкти природи*) є ТАКЕ-якість (*флора*);

3) предметний фрейм ЩОСЬ-об'єкт (*об'єкти природи*) є ТАКЕ-якість (*фауна*).

Отже, концепти, які входять до вищезгаданого домена та отримують визначення за допомогою метафори, розподіляються за трьома групами:

– парцела *неживі об'єкти* (різноманітні частини пейзажу, астрономічні об'єкти): *The hand of the sky fell on him*. 'Рука неба впала на нього' [Pincher Martin p. 165]; *The river did not answer*. 'Річка не відповіла' [Inheritors, p. 76]; *Late in December the stones began to sing again*. 'У кінці грудня каміння знову почало співати' [The Spire, p. 113];

– парцела *флора* (різні рослини):... *but the water had risen so that many bushes stood with their feet in it*. '... але вода піднялась настільки, що багато кущів стояли ногами в ній' [Inheritors, p. 99]; ... *the flowers had died away* ... '... квіти зав'яли (вмерли) ...' [Inheritors, p. 57]; *Fungi on a tree were ears* ... 'Гриби на дереві були вухами ...' [Inheritors, p. 194];

– парцела *фауна* (тварини, птахи, комахи тощо): *The birds talked ... settled like white pebbles against the rock* ... 'Птахи розмовляли ... влаштувавшись, як біла галька на скелі ...' [Pincher Martin, p. 47].

Кількісне співвідношення складових домена ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ представлено в табл. 2:

Таблиця 2
Складові домену ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ

№	Назва парцели	Кількість прикладів	Кількість в %
1	неживі об'єкти	600	70
2	флора	223	26
3	фауна	34	4
Всього		857	100

Як можна побачити, із парцел, що входять до складу домена ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ, найбільшою кількістю прикладів характеризується парцела *неживі об'єкти*. Доля парцели *флора*, до якої належать концепти на позначення рослин, є майже у двічі меншою. Концепти на позначення тварин, птахів тощо, які формують парцелу *фауна*, представлені невеликою кількістю прикладів – лише 4% від загального обсягу домену.

Структура домена ЯВИЩА ПРИРОДИ, згідно з рис. 1, складається з двох парцел *метеорологічні (атмосферні) явища* та *фізичні явища*, відношення між якими та поданим доменом визначаються двома предметними фреймами, що вказують на якість природних явищ:

1) предметний фрейм ЩОСЬ-явище (*явища природи*) є ТАКЕ-якість (*метеорологічні*);

2) предметний фрейм ЩОСЬ-явище (*явища природи*) є ТАКЕ-якість (*фізичні*).

Згідно з результатами аналізу, концепти, які формують домен ЯВИЩА ПРИРОДИ, можуть бути розподілені за двома групами:

– парцела *метеорологічні явища* (тобто концепти на позначення різних явищ атмосферного характеру, таких як види опадів, вітру і т.ін.): *The arms of the clouds turned to gold* ... 'Руки хмар перетворилися на золото ...' [Inheritors, p. 43]; *A tongue of summer lightning licked right inside the inner crevice so that he saw shapes there*. 'Язик літньої блискавки лизнув середину щілини так, що він побачив там тіні.' [Pincher Martin, p. 147]; *Somewhere in the sky the thunder grumbled*. 'Деся в небі скаржився грим.' [Scorpion God, p. 144]; ... *the hiss of the rain* ... '... шипіння дощу ...' [Pincher Martin, p. 171];

– парцела *фізичні явища* (концепти, що позначають світлові, акустичні та теплові природні явища, наприклад, вогонь, тишу, світло тощо): *The flames, as though they were a kind of wild life, crept as a jaguar creeps on its belly toward a line of birch-like saplings that fledged an outcrop of the pink rock*. 'Полум'я, наче воно було видом дикого життя, повзло, як повзе на животі ягуар, до лінії березової порості, що вистелила пір'ям оголену частину рожевої гори.' [Lord of the Flies, p. 44]; ... *the light dancing in the water* ... '... світло танцювало у воді ...' [Scorpion God p. 91]; *The sentry looked up at the heat haze creeping over the quay wall*. 'Вартовий подивився на жаркий туман, що повз через стіну набережної.' [Scorpion God, p. 138].

Дані кількісного аналізу вказують на те, що обидві парцели є досить численними за складом (табл. 3):

Таблиця 3
Складові домена ЯВИЩА ПРИРОДИ

№	Парцели	Кількість прикладів	Кількість в %
1	фізичні явища	474	75
2	метеорологічні явища	161	25
	Всього	635	100

Так, парцела *фізичні явища* складається з 474 прикладів концептів (75%), а парцела *метеорологічні явища* нараховує 161 приклад, що є втричі меншим за попередню парцелу (25%).

Отже, як можна побачити, метафоричне вираження у творах У. Голдінга отримують численні та різноманітні концепти на позначення природних об'єктів і явищ. Вони формують концептосферу **СВІТ ПРИРОДИ**, яка відзначається розгалуженою структурою з ієрархічними відношеннями всередині. Значною частотністю використання відзначаються концепти на позначення об'єктів навколишньої дійсності (*ВОДА, ОКЕАН, ГОРА, СТРИМЧАК*) та природних явищ фізичного характеру (*ВОГОНЬ, СВІТЛО*).

Розкриття структури концептосфери, яка використовується як корелят при створенні метафори, надасть змогу вивести моделі концептуальної метафори.

Література:

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику: Учебное пособие / А. Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
2. Жаботинская С. А. Ономазиологические модели в свете современных школ когнитивной лингвистики / С. А. Жаботинская // С любовью к языку: Сб. науч. трудов. Посвящается Е. С. Кубряковой. – Москва-Воронеж : ИЯ РАН, Воронежский Г.У., 2002. – С. 115-123.
3. Жаботинская С. А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. – Выпуск 478. – М. : Московский гос. лингвистический ун-т, 2003. – С. 145-164.
4. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – № 9.: Проблеми прикладної лінгвістики / Під ред. Іщенко Д. С. – Одеса : Астропринт, 2004. – С. 81-92.
5. Жаботинская С. А. Лексическое значение: принципы построения концептуальной сети / С. А. Жаботинская // Zlovo z perspektywy jezykoznawcy i tlumacza, tom II. – Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. – P. 53–62.
6. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский: Пер с англ. / Под ред. Ф.М. Кулакова. – М. : Энергия, 1979. – 151 с.
7. Нижегородцева-Кириченко А. А. Лексико-семантическое поле “интеллектуальная деятельность”: Опыт концептуального анализа (на материале существительных современного англ. языка): дисс. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / Нижегородцева-Кириченко А. А. – К., 2000. – 280 с.
8. Полужин М. М. Про будову мовної свідомості та фрейм-структури / М. М. Полужин, Н. Ф. Венжинович // Единичи и категории современной лингвистики / Сборник статей, посвященных юбилею В. Д. Калиущенко. – Донецк : ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2007. – С. 258-269.
9. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К. : Фитоцентр, 2000. – 248 с.
10. Старостина Е. В. Фреймовый анализ русских глаголов поведения на материале ассоциативных связей: дисс.... кандидата филол. наук: 10.02.01 / Старостина Е. В. – Саратов, 2004. – 269 с.
11. Тарасова И. А. Фреймовый анализ в исследовании идиостилей / И. А. Тарасова // Филологические науки. – 2004. – № 4. – С. 42-49.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

12. Golding W. Fire Down Below / W. Golding. – London : Faber and Faber, 1989. – 313 p.
13. Golding W. The Inheritors / W. Golding. – London : Faber and Faber, 1988. – 233 p.
14. Golding W. Lord of the Flies / W. Golding. – New York : A Perigee Book, 2001. – 208 p.
15. Golding W. Pincher Martin / W. Golding. – London : Faber and Faber, 1962. – 208 p.
16. Golding W. The Scorpion God / W. Golding. – London : Faber and Faber, 1977. – 178 p.
17. Golding W. The Spire / W. Golding. – London-Boston : Faber and Faber, 1988. – 223 p.